

Vélemények egy új „Források és tanulmányok” sorozatról

Egyház és forradalom.

A kőröskisjenői ortodox román egyházi zsinat 1849. *Szabad György* előszavával és *Miskolczy Ambrus* bevezetésével.

Encyclopaedia Transylvanica.
ELTE BTK, Budapest, 1992.

Gál László: **Javallat** (Az első erdélyi magyar nyelvű büntetőtörvénykönyv-tervezet 1839)

Hajdu Lajos bevezetésével.
Encyclopaedia Transylvanica.
ELTE BTK, Budapest, 1992.

Trócsányi Zsolt – *Miskolczy Ambrus*: **A fanariótáktól a Hohenzollernekig** (Társadalmi hanyatlás és nemzeti emelkedés a román történelemben 1711–1866).

Encyclopaedia Transylvanica.
ELTE BTK, Budapest, 1992.

A szakmai igényesség íratlan szabályai köteleznek arra, hogy az írásom tárgyát képező remek kezdeményezés méltatása bevezetéseként néhány mondat erejéig kitérjek arra a személyre, akinek a nevéhez fűződik e figyelemreméltó és párbeszédet elősegítő tudományos kutatás, amely a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Román Nyelv és Irodalom Tanszékén a két szomszédos és baráti nép múltjának közös és kölcsönös feldolgozásának jegyében született.

1972-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsész karának történelem-francia szakos végzőseként, élve az egyetem délkelet európai nemzeti és nemzetiségi kutatócsoportja által biztosított kedvező lehetőségekkel, Miskolczy Ambrus első kutatásaival a XVIII-XIX. századi Erdély történetét, a román vajdaságok politikai és gazdasági történetét vizsgálta. Számos hazai és külföldi

tanulmány közzététele után a kutató az 1986-ban megjelent Erdély története harmadik kötetének társszerzőjeként jelentkezik. Doktori értekezésében Miskolczy Ambrus a brassói román kereskedő polgárság szerepét vizsgálja 1780 és 1860 között, hitelesen elevenítve fel az erdélyi román nemzeti mozgalomnak elkötelezett maroknyi román hazafi felbecsülhetetlen szerepvállalását a kelet és nyugat közötti szellemi értékek és áruforgalom közvetítésében.

I. Az alább elemzendő kötet előszava – melyet talán jelképesen 1989. december 31-én írt Szabad György egyetemi tanár, jelenleg a magyar országgügyi elnöke – méltatja a román nyelvészeti tanszék kezdeményezésének tudományos értékét. A közös múlt faggatását a történettudomány autonóm léte, a történelmi igazság „sina ire et studio” ki-fürkészésének érdekében tett szakmai hitvallásként értékeli, olyan tudományos megnyilvánulásként, amely elengedhetetlen feltétele a román-magyar történettudományi együttműködés megújulásának.

Remélhetőleg a sorozat ezen első kiadványa ösztönzőleg fog hatni az érdekelt tudományos berkekben az újabb törekvések kibontakozására. Az előszó szerzője a kőröskisjenői ortodox zsinatot és az 1849 március és áprilisban elkészült kétnyelvű zsinati jegyzőkönyvek szerepét a korabeli társadalmi és nemzeti fejlődés összefüggéseiben tárgyalja, kiemelve történelmi jelentőségüket az utókor számára.

Rövid történelmi áttekintés során bemutatásra kerül a zsinati jegyzőkönyvek jelenléte az 1900-ig terjedő szakirodalomban, az I. Puscariu által eszközölt szükséges és hiánypótló hitelesítésig. A továbbiakban a szerző kidomborítja a Ioan Dragos képviselő és kormánytanácsos által szervezett kőröskisjenői orto-

dox zsinat munkálatainak demokratikus, liberális jellegét. A zsinattal szemben támasztott kölcsönös elvárások – a lojalitás kinyilvánításának igénye magyar részről, illetve a sajátos nemzeti érdekek követése a román oldalon – az ortodox egyháznak a román társadalom egységesítését célzó politikai és kulturális szervezkedéseinek függvényében értékelendők.

A zsinat és Gherasim Rat püspök között feszülő ellentétek, a hatóságokkal való feszélyezett viszony, valamint a különböző elképzelések ütközése a legmarkánsabban a zsinati eskütétel, az egyházi autonómia és az iskola ügyében csúcsosodtak ki.

Miskolczy Ambrus szerint a zsinat politikai jelentősége a Ioan Dragos által szorgalmazott és a Bánátban meglehetsős népszerűségnek örvendő kiegyezéssel a politika megalapozásában rejlik.

A köröskisjenői ortodox zsinat lényegében szükséges politikai kompromisszum volt a magyar kormány és a magyarországi románok nemzeti mozgalmának képviselői között, kompromisszum, amely a különvált ortodox metropolita helyzetét volt hivatott segíteni, igazolva a felvilágosodáskori tézist, miszerint „a szabadság szabadságra tanít”.

Összegzésként: a közzétett dokumentumok hűen tükrözik a három vármegye (Arad, Bihar, Békés) román társadalmának vívódásait, bizonyítva a helytörténeti források jelentőségét a múlt lényeges vonatkozásainak feltárásában.

Nem utolsósorban megemlíjtük Gavril Scridon kolozsvári tanár kitűnő előző és bevezetés fordítását, illetve a szövegűrség kedvéért felhívjuk a figyelmet két, feltehetően a nyomda ördöge okozta hibára (a román szöveg 30. és 36. oldalán az 1849 és 1949-es évszámok).

A kötet végén angol nyelvű tartalomjegyzék áll az érdeklődők rendelkezésére. Tekintettel a közeljövő kiadói tervekre, amelyek olyan neves szerzők munkáját foglalják magukban, mint

Nicolae Iorga, Gheorghe I. Bratianu, Radu Rosetti, Henri H. Stahl, Mozes Gaster, Lazár Sáineanu stb. – úgy véljük, az Encyclopaedia Transylvanica sorozat folytonossága és gondolatossága révén a román és a magyar történettudomány egyik legfigyelemreméltóbb kezdeményezésének bizonyulhat.

II. Az említett sorozat következő kiadványa egy korabeli egyedi dokumentum, a reformkori Erdély (1839) első magyar büntetőtörvénykönyv-tervezetének bemutatására vállalkozik. A bevezető tanulmány szerzője történeti áttekintést ad a Gál László nevéhez fűződő első magyar büntetőtörvénykönyv-tervezet kodifikációs eredményeiről.

Az 1541–1765 közötti korszak jogi berendezkedésében sajátos jogállásnak örvendett a szász közösség, az „Universitas”, míg a többi erdélyi tájegységben Werbőczy Tripartiumának előírásai voltak érvényben.

A XVII. századi joganyag elemzésében kitérnek az „approbatae constitutionis” és „compilatae constitutionis” azon részszabályozásaira, amelyek szöveg ellentétben álltak a helyi valósággal – gondolunk itt elsősorban a Partiumra és a Székelyföldre, ahol előtérbe kerültek az önkormányzati jogokból fakadó helyi szokásjog és az ahhoz kapcsolódó végrehajtási eljárások.

A büntetőjog modernizálását és egyésségs szerkezetbe való foglalását irányzó törekvések jellemezték a XVIII. századi diétai állásfoglalásokat, Mária Terézia korszakában látott napvilágot a „Constitutio Criminalis Theresiana” büntetőjogi kódextervezet (1769). A tervezet törvényi erőre való emelése objektív okok miatt meghiúsul, így csak II. József idején beszélhetünk újabb központi szabályozásról, az 1787-es „Sanctio Criminalis Josephina”-ról.

A kötet szerkesztője ismerteti a diéta 1791–1792 közötti jogi működését, az 1810-ben beterjesztett és 1839-ben módosított tervezetet, és végül megemlékezik a tervezet készítőjének, Gál Lászlónak az életéről és tevékenységé-

ről. A tervezet három részre tagolódik, fogalmi elemeinek korszerűsége és terminológiai szakszerűsége folytán kiemelkedő teljesítmény a korabeli büntetőjog területén.

III. A magyar történetírás román vonatkozású kutatásainak (I. Tóth Zoltán vagy Csatári Dániel munkái) legjobb hagyományait folytatja a kitűnő levéltári szakember, Trócsányi Zsolt és a fáradhatatlan Miskolczy Ambrus tanulmánya a XVIII–XIX. századi román történelemről. A szuggesztív címet viselő „A Fanariótáktól a Hohenzollernekig” c. kötet nyomon követi a három román országot 1711–1821 közötti fejlődésének társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális körülményeit, áttekintést ad a reformok és forradalmak korszakáról 1868-ig, mindvégig figyelemmel követve a sajátos erdélyi fejleményeket.

A kötet bevezetőjében Miskolczy Ambrus helytálló megállapításaival feltérképezi a román-magyar kapcsolatok tanulmányozásának két világháború közötti állapotát, illetve elemzi a kortárs magyar történészek analitikus és szintézisre törekvő kísérleteit a román múlt feltárására. A komparatív történettudományi elemzések értelemszerű feltétele az együttműködés, a feudális jellegű elitista, felsőbbrendűségi mentalitásokkal való leszámolás.

A közös erdélyi múlt visszatérő sorskérdéseként merül fel annak eldöntése, hogy a régmúlt és közelmúlt eseményeinek fényében és árnyékában milyen mértékben számított az önálló történelmi és földrajzi egységet képező Erdély egyesítő vagy elválasztó tényezőnek. A kötet első részében Trócsányi Zsolt külön belpolitikai összefüggésben elemzi a Fanarióta uralom jelenségét, megvizsgálja a lakosság etnikai összetételét, a társadalmi rétegződés szerkezetét, a közigazgatási és bírósági rendszer alakulását.

Külön figyelmet érdemel az egyházzal és kultúrtörténettel foglalkozó alfejezet.

Véleményünk szerint az 1711–1762 közötti időszakban átalakuló etnikai

összetétel pontosabb bemutatása megkövetelte volna a román többség számszerűségének, illetve a románság önálló politikai tényezővé válásának hangsúlyozását. Bemutatásra kerülnek Inochentie Micu-Cléin püspök törekvései, a kérvények ügye és a különböző terminológiai viták (lásd a 32. és 36. oldalon szereplő erőltetett kifejezéseket), a román-szász ellentétek, az ortodoxia ellentámadásai, a határőr ezredek ügye stb.

A kötet második részében Trócsányi Zsolt kitér a fanarióta rendszer diplomáciai képviselőjének néhány kérdésére, az erdélyi román nemzeti kultúra kezdeti szakaszára, az „erdélyi iskola” (Scoală ardeleană) szerepére, a Horea vezette parasztfelkelés sajnálatos nemzeti kiküldésére (lásd. még 69. old.), a „Supplex Libellus Valachorum” mozgalomra és következményeire.

Miskolczy Ambrus ismerteti az 1821-es román forradalmat és annak erdélyi fogadtatását, a „Szervezeti Szabályzatok” (Regulamente organice) kihatását a társadalmi fejlődésre, nyomon követi a román „negyvennyolcas” nemzedék kialakulását és tevékenységét Erdélyben és a Kárpátokon túl.

Külön bemutatásra kerül az erdélyi román nemzeti mozgalom fejlődése a forradalom előtti időszakban, felidézve az 1840–1844-es évek jeles személyiségeit. Az európai és magyar forradalmi események közvetlen hatást gyakoroltak a román forradalmi mozgalmakra a Kárpátok mindkét oldalán.

A román magatartásformák vizsgálata a földrajzi tájegységek és mozgalmas történelmi szakaszok szerint történik, az 1848-as év tavaszának „eszményi” állapotaitól kezdődően egészen a következő év őszi „polgárháborús” előzményéig. Miskolczy rávilágít az értelmiség szerepére, a mentalitás különbségeire – főként a Bánátban –, a szászok ingadozására, valamint a magyar kormány és a történelmi Erdély területén élő románok közötti elmergesedett viszonyra, amely a bécsi udvar és Oroszország beavatkozásával együttesen a nemzetiségi háború előzményeként szolgált.

Erdély egyesülése Magyarországgal védelmi célzattal történt az osztrák centralizmus ellen, amelynek elnyomó jellege nem tudatosult a románság nagy tömegeiben.

Ilyen értelemben jellemző, hogy a Szász Károly által szorgalmazott román nyelvhasználati javaslatot ingerülten söpörte félre a kolozsvári diéta, megerősítve a hatósági szabálytalanságokat. Az események bemutatása párhuzamosan történik a kontinens forradalma keleti bástyájának jogosan nevezett moldvai és havasalföldi események ismertetésével. Az 1848 őszén kirobbant ellenforradalommal és a román nemzeti mozgalommal foglalkozó alfejezetben a szerző két sarkalatos kérdésben fejt ki véleményét:

a) a románokat illető kollektív és alaptalan vád az osztrákokkal való együttműködés miatt;

b) a magyar forradalom vezetőinek mentesítése minden felelősség alól – annak ellenére, hogy az 1849 nyarán tett engedményeik megkésettnek voltak, és legfeljebb csak az emigrációban történő együttműködést segíthették elő.

A kötet befejező részében Miskolczy Ambrus a „román ügy” kifejlődését mutatja be a nemzetközi politikai és diplomáciai színtereken, kitér a három román ország 1848-49 utáni gazdasági és tár-

sadalmi helyzetére, a forradalmat követő szellemi áramlatokra.

A román vajdaságok egyesülése (1859) és I. Cuza külpolitikája kapcsán említést érdemelnek a fiatal román kormány és az emigrációba kényszerült magyar szabadságharcosok (Kossuth, Klapka, Teleki, Türr) kapcsolatai. A szerző végigköveti a román nemzeti mozgalom sorsát az 1849–1860 közötti osztrák „alkotmányosság” keretei között, bemutatja a román indítványokat a nagyszabedű diéta előtt (1863), majd elemzi az osztrák-magyar kiegyezés körülményeit.

A román vajdaságokban lezajló polgári átalakulás és széleskörű társadalmi reformok hozzájárultak az 1859-1866 közötti konszolidációhoz, amely Siegmaringen Károly megkoronázásával teljessedett ki.

A szakirodalom szintézis jellegű feldolgozása révén Trócsányi Zsolt és Miskolczy Ambrus tanulmánya sikeresen eleveníti föl a román nép és a román föld több mint egy évszázadnyi történetét (1711–1866). Teljes elismerésünket fejezzük ki e szükséges és hasznos kezdeményezés iránt, amely remek lehetőséget nyújt a közös múlt rejtelmeinek feltárására.

Stelian Mándruț
(Fordította: Veress László)